

بازشناسی مؤلفه‌های فرهنگ بسیج؛ بر اساس بیانات مقام معظم رهبری

a.poorbehroozan@ut.ac.ir

rashid@ut.ac.ir

Mhrahmati@ut.ac.ir

علی پوربهروزان / دانشجوی دکتری مدیریت منابع انسانی دانشگاه علامه طباطبائی

علی اصغر رشید / کارشناس ارشد مدیریت بازرگانی دانشگاه تهران

بهزاد محمدیان / دانشجوی دکتری رفتار سازمانی دانشگاه تهران

محمدحسین رحمتی / استادیار دانشگاه پردیس فارابی دانشگاه تهران

دریافت: ۱۳۹۵/۱۰/۰۲ - پذیرش: ۱۳۹۶/۰۲/۱۴

چکیده

تحقق اهداف و آرمان‌های نظام اسلامی، در هر عرصه‌ای، اعم از سیاسی، اقتصادی، نظامی و... نیازمند اتکا به فرهنگ پیش‌رو، قوی و اقتدارآفرین است، فرهنگی که بتواند کشور را از خطرهای احتمالی برهاند و زمینه‌ساز استفاده مناسب از فرصت‌ها گردد. در همین زمینه، شایسته است بسیج به‌عنوان نهادی که آزمون خود را در جنگ تحمیلی و سازندگی کشور، تأمین امنیت و... پس داده، از لحاظ فرهنگی در بیانات مقام معظم رهبری تحلیل شود. هدف این پژوهش، بازشناسی مؤلفه‌های فرهنگ بسیج در بیانات مقام معظم رهبری است. این پژوهش، به لحاظ روش کیفی و دارای رویکرد استقرایی است که پس از بررسی ۱۹ سخنرانی مقام معظم رهبری در جمع بسیجیان، و ۲ پیام ایشان به همایش‌های این نهاد، با استفاده از تکنیک تحلیل مضمون هفت مضمون سازمان‌دهنده شامل تقویت ایمان، تحصیل علم، دوراندیشی و برنامه‌ریزی، پابندی به اخلاق، حضور در میدان‌ها، تلاش و پشتکار و مردم‌داری، در قالب دو مضمون فراگیر دانش و نگرش، و رفتار به‌دست آمد.

کلیدواژه‌ها: فرهنگ بسیج، فرهنگ پیش‌رو، حضور در میدان، تحلیل مضمون.

مقدمه

رهبر فرزانه انقلاب با نهایت درایت و دانش، علی‌رغم به سرانجام رسیدن نسبی مذاکرات هسته‌ای، سال جدید را نیز مزین به مقاومت در اقتصاد و اقتصاد مقاومتی کردند تا این مهم، بر کسی پوشیده نباشد که لزوم این تفکر هیچ‌گاه کمرنگ نخواهد شد و تا استقلال و خودکفایی کامل ادامه خواهد یافت. تحقق این مهم، نیازمند یک فرهنگ‌سازی اصولی است؛ فرهنگی که تحقق جامعه‌ای آرمانی را به دنبال خواهد داشت. اسلام همواره برای تعالی زندگی انسان‌ها آموزه‌هایی و حیانی دارد و در کشور ما، بسیج به‌عنوان نهادی است که در الگوگیری از بنیان‌های اسلامی برای ایجاد سازمانی متناسب با معیارهای اسلامی پیش‌تاز بوده است. در این مهم، اندیشه امام خمینی ره و تفکر راهبردی ایشان مبنی بر مبارزه با ظلم و ظلم‌ستیزی که از مهم‌ترین مبانی فکری در فرهنگ راهبردی ایشان است، ساری گشته است. براین اساس، نهضت بسیجی نوعی حرکت در میان مظلومان جهان برای مبارزه با ظلم است. این عنصر اولین شاکله نهضت بسیجی می‌باشد.

دومین عنصر در این فرهنگ، آزادی‌بخشی است و این عنصر محوری، در فرهنگ استراتژیک ایجاد نهضت از بسیج مستضعفان در سطح جهان، عنصری زیرساختی است. عنصر عدالت‌خواهی نیز از جمله عناصری است که در این فرهنگ، به آن تأکید شده است. عدالت‌خواهی، که از جان انسان‌های پاک فطرت سرچشمه گرفته است، گذشته از اینکه مفهومی اسلامی و شیعی است، از ریشه‌های عقلانیت‌گرایی در شیعه سیراب می‌گردد (کلهر، ۱۳۸۷).

از سوی دیگر، حاکمیت تفکر بسیجی بر فضای کاری کشور، می‌تواند به میزان قابل توجهی از هزینه‌های اقدامات بکاهد؛ چرا که یکی از ویژگی‌های تفکر بسیجی این است که دشوارترین کارها را در کوتاه‌ترین زمان و با کمترین هزینه به انجام رساند؛ چرا که تفکر بسیجی به ابتکار، خلاقیت و نوآوری می‌اندیشد و از اسیر شدن در دام تکرار، یکنواختی و تقلید از الگوهای بیگانه به دور است. تفکر بسیجی، هیچ تلازم و سنخیتی با جناح‌گرایی، حزب‌بازی و کارباندی و گروهی ندارد. از این رو، می‌تواند در عرصه اقتصادی نیز موفق باشد (ادیب و همکاران، ۱۳۹۱، ص ۷۸). همچنین، نقش بسیج در تبدیل قدرت به اقتدار و قدرت مشروع، هم از لحاظ مشروعیت استمرار حکومت حاکمان و اعمال اراده آنها بر جامعه و هم ایفای نقش به‌عنوان حلقه واسط حکومت و مردم و کاستن از سطح اصطکاک دولت در عرصه‌های تصدی‌گری با زندگی روزمره مردم، سرمایه‌ای عظیم و غیرقابل انکار برای کشور فراهم آورده است. خودکفایی و استقلال اقتصادی، به طور جدی از سالیان پیش در کشور ما آغاز شده است. در این راستا، هرگونه اقدامی باید توأم با

حفظ و توسعه ارزش‌های اصیل انقلاب اسلامی باشد. با بهره‌گیری از فضای سالم و پاک در بسیج و بسیجیان در عرصه جهاد اقتصادی و اقتصاد مقاومتی ممکن می‌گردد (همان، ص ۹۰).

اشاعه فرهنگ بسیج در ابتدای امر، مستلزم این است که از ابعاد و مؤلفه‌های آن درکی درست حاصل شود. این تحقیق با همین هدف به دنبال پاسخ به این سؤال است که ابعاد و مؤلفه‌های فرهنگ بسیج در بیانات مقام معظم رهبری چیست؟

تعریف فرهنگ و سطوح آن

تعریف متعددی از فرهنگ ارائه شده است. یکی از تعاریف که شهرت بیشتری دارد، بیان می‌کند که فرهنگ مجموعه‌ای از آداب و رسوم، اعتقادات، اخلاق، مذهب، هنر و قوانین است. در تعریف دیگر، کلیه مظاهر معنوی و عوامل مادی حیات یک ملت را «فرهنگ» آن ملت نام برده‌اند (زارعی‌متین، ۱۳۹۳، ص ۲۱۴).

فرهنگ در محتوای نهادی و سازمانی، به عنوان «نظام اعتقادات و باورهای اساسی، ارزش‌ها و الگوهای اساسی رفتاری که عموماً افراد پایبند آن بوده و در طول زمان نیز توسعه یافته‌اند» تعریف می‌شود. بر اساس این تعریف، ارزش‌ها و الگوهای اساسی رفتاری، از اعتقادات و باورهای اساسی نشأت می‌گیرند و بر نگرش و رفتار فردی و عملکرد سازمانی تأثیر می‌گذارند.

با توجه به تعریف‌های ارائه شده، به‌ویژه تعریف ادگارد شاین، فرهنگ سازمانی عبارت است از: نظام اعتقادات و باورهای اساسی، ارزش‌های حاکم و الگوهای رفتاری، که عموماً افراد سازمان به آنها پایبند بوده و آنها را پذیرفته‌اند و در طول زمان نیز توسعه یافته است. این تعریف، دارای سه سطح می‌باشد که عبارتند از: سطح اولیه و پایه فرهنگ سازمانی که عبارت از مفروضات و اعتقادات اساسی است و در مبانی فرهنگی کشور ما از آن به‌عنوان «جهان‌بینی» یاد می‌کنند. سطح دوم، که ارزش‌ها نام دارد و در مبانی کشور ما از آن به‌عنوان مجموعه باید و نبایدها در نظام اعتقادی یاد می‌شود، «ایدئولوژی» هم نام می‌گیرد. سطح سوم، که مجموعه الگوهای رفتاری است. در واقع آنچه که در کشور و یا سازمان‌ها مشاهده می‌شود، شامل شیوه مدیریت، سازمان‌دهی، نوع ارتباطات و رهبری در سازمان‌ها می‌باشد. همچنان که مشاهده می‌شود الگوهای رفتاری در سازمان از سطوح زیرین یعنی ارزش‌ها و اعتقادات اساسی نشأت گرفته می‌شود (همان، ص ۱۵۳).

بسیج و فرهنگ بسیج

یکی از ساختارهای قوم‌بخش جوامع کنونی، نهادها و تشکلهای مردم نهاد موسوم به سازمان‌های

غیردولتی هستند که در ابعاد و اشکال مختلف و در زمینه‌های گوناگون، در حال فعالیت مدنی و اجتماعی هستند (شیرین، ۱۳۸۸). بسیج، نهادی اجتماعی با ابعاد متعدد و وسیع برای پاسخگویی به نیازهای اساسی جامعه، اعم از سیاسی، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و در صورت نیاز، امنیتی و نظامی است (خزایی، ۱۳۸۷، ص ۶۸). بسیج ابتدا در کاربردی نظامی برای محافظت از انقلاب اسلامی تبلور یافت. بنابر آنچه در سال‌های بعد نیز توسط رهبر کبیر انقلاب و پس از ایشان مقام معظم رهبری، به‌عنوان رهنمود بیان شده، مشخص شده است که بسیج یک سازمان صرفاً نظامی نبوده است. بالاتر از آن، حتی سازمان هم نیست، اگر چه جلوه‌ای از آن در سازمان نیروی مقاومت بسیج جلوه‌گر شده است (حسنی آهنگر و بزمشایی، ۱۳۸۸).

بسیج به مثابه تجلی مشارکت مردم در گذار نظام از شرایط و بحران‌های گوناگون، نهادی است که به ابتکار و دوراندیشی عالمانه حضرت امام^ع، تأسیس شد. در اساسنامه بسیج مستضعفان هدف، بسیج را به این صورت تعریف کرده‌اند: هدف آن نگرانی از انقلاب اسلامی و دستاوردهای آن و جهاد در راه خدا و گسترش حاکمیت قانون خدا در جهان، طبق قوانین جمهوری اسلامی ایران و تقویت کامل بنیه دفاعی از طریق همکاری با سایر نیروهای مسلح و همچنین، کمک به مردم هنگام بروز بلا و حوادث غیرمترقبه می‌باشد (کیکاجوری، ۱۳۸۹).

امام خمینی^ع، بسیج را یک فرهنگ که در بین مردم قرار دارد، معرفی نموده که ریشه در باورهای انقلابی، اسلامی و ملی ایران دارد. معنویت، شجاعت، ولایت، آگاهی و شناخت، دشمن‌شناسی و حریت از شاخص‌های این تفکر محسوب می‌گردند.

رهبر معظم انقلاب اسلامی، در رابطه با ضرورت حضور بسیج در عرصه‌های مختلف می‌فرماید: «در دوران جنگ، بسیج مال جنگ است، در دوران پشتیبانی مال پشتیبانی، در دوران علم مال تحصیل و تدریس و در دوران سازندگی، مال سازندگی است». ایشان در جای دیگری می‌فرماید: «بسیج به معنای حضور شجاعانه، فداکارانه و مخلصانه انسان‌های پیشگام در تمامی عرصه‌های مورد نیاز نظام اسلامی و کشور است» (ادیب و همکاران، ۱۳۹۱).

با توجه به اینکه بسیج انقلاب اسلامی ایران، بیش از آنکه دارای سازمان رزمی مشخص باشد، دارای فرهنگ و تفکر است. شالوده اصلی سازمان بسیج را همین فرهنگ و تفکر تشکیل می‌دهد، در تبیین فرهنگ و تفکر بسیج و ویژگی‌های آن، نظریه‌های مختلفی ارائه شده است که در رأس آن، فرمایشات امام خمینی^ع و آیت‌الله خامنه‌ای قرار دارد. ایشان، بسیج را یک فرهنگ معرفی نموده که در بین مردم ایران

قرار دارد و ریشه در باورهای انقلابی، اسلامی و ملی ایران دارد. امام خمینی^ع، نیز فرمایشات مبسوطی دارند که در مجموع، شاخص‌های فرهنگ و تفکر بسیج را می‌توان از آن استنباط نمود.

فرهنگ بسیج در نقش سرمایه

نظریه شایستگی فرهنگی، بیانگر وجود هماهنگی و تطبیق فرهنگ با اهداف و مأموریت سازمان و انسجام بین مؤلفه‌ها بوده و مشتاقانه توسط افراد آن سازمان حفظ و رعایت می‌شود و می‌تواند برای سازمان نقش یک سرمایه اصلی را ایفا کند. به نظر می‌رسد، فرهنگ بسیج توانایی بالقوه‌ای در این زمینه دارد (صالحی امیری، ۱۳۹۲، ص ۹۱).

سازمان‌ها برای اینکه بتوانند به این مهم دست یابند، باید از طریق تحقیقات و کسب نظر از ذی‌نفع‌های مهم سازمان، مهم‌ترین مؤلفه‌های فرهنگی مؤثر برای دستیابی به اهداف و خدمت بهتر به مردم را شناسایی و ترویج دهند. در نظام اعتقادی ما، تأکید به مواردی مثل معنویت و عدالت، فرهنگ مشارکت همه جانبه، صداقت در گفتار و عمل، فرهنگ وفاداری و رفتار شهروندی سازمانی، رهبری تحول آفرین، رهبری عاطفی و اعتمادساز، اشتیاق برای تغییر و بهبود کیفیت، - تعهد عاطفی به سازمان و مشتری، وظیفه شناسی و مسئولیت‌پذیری شده است (همان، ص ۱۵۰).

تدوین و ارائه الگوهای مدیریتی در هر کشور و سازمانی، بر نوعی اعتقاد درباره هستی و تحلیل از جهان مبتنی است. همه نظام‌های اجتماعی، متکی به نوعی جهان‌بینی می‌باشند. هدف‌هایی که یک مکتب ارائه می‌دهد، به تعقیب آنها دعوت می‌کند، راه و روش‌هایی که تعیین می‌کند، باید‌ها و نباید‌هایی که انشاء می‌کند، همه بر طراحی و تدوین نظام‌های اجتماعی و اداره امور سازمان‌ها تأثیر می‌گذارد. دین، با ارائه اصول موضوعه خاصی، که متناسب با جهان‌بینی است، در نظریه‌های علوم اثر می‌گذارد. مهمترین اثری که علوم کاربردی از دین می‌پذیرد، اثری است که از نظام ارزشی آن، حاصل می‌شود. این اثر، نظام رفتاری را هدایت می‌کند و بدان جهت می‌دهد (مکارم شیرازی، ۱۳۶۸، ص ۱۶).

بنابراین، تدوین الگوی مناسب مدیریت و فرهنگ سازمانی در نظام اسلام، تابع جهان‌بینی اسلام و نظام ارزشی اسلام در محیط کار است. با توجه به آن، لازم است در ابتدا به مبانی فکری و جهان‌بینی اسلامی توجه شود. همچنین، به مطالعه عمیق سیره اولیاء دین، بخصوص شخص رسول اکرم^ص، و حضرت امیرالمؤمنان^ع، که کلید رمز موفقیت را از خدای خود، در دست داشته‌اند، پرداخته شود. اگر انسان روش اولیاء دین اسلام را مطالعه کند، متوجه می‌شود که چه میزان بر اصول دقیق رهبری منطبق

است و نتایج شگرفی از طریق مدیریت و رهبری خود در دنیا گرفته‌اند. (مطهری، ص ۱۱۵). برای مطالعه جهان‌بینی اسلامی و ارزش‌های اسلامی در محیط کار، دانشجویان باید به منابع معتبر مراجعه و مطالعه نمایند. مطالعه اولیه‌ای که در این زمینه صورت گرفته است، نشان می‌دهد که عوامل زیر به‌عنوان فرهنگ سازمانی مطرح می‌باشد. البته این فقط یک الگو می‌باشد که قطعاً باید مطالعه و تحقیقات بیشتری در آن صورت گیرد.

تقوای الهی، سعه صدر، امر به معروف و نهی از منکر، عدالت و انصاف، وفای به عهد، صداقت و راستگویی، اخلاص، توکل به خدا در تصمیم‌گیری، شورا و مشورت، احساس مسئولیت، وجدان کاری و تعهد به اهداف، کاردانی و تخصص، سخت‌کوشی، روابط صمیمی و دوستانه و سن خلق.

روشن‌شناسی پژوهش

مهم‌ترین جنبه تحقیق علمی، که اصالت و اعتبار تحقیق را می‌رساند، روش تحقیق یا همان متدولوژی است (گل‌وردی، ۱۳۹۳، ص ۷۱). همان‌گونه که بیان شد، هدف پژوهش، شناخت ابعاد و مؤلفه‌های فرهنگ بسیج، در بیانات مقام معظم رهبری است. بنابراین، این پژوهش از حیث هدف، اکتشافی یا بنیادین، به لحاظ روش، کیفی و دارای رویکردی استقرایی است. برای تجزیه و تحلیل داده‌های حاصل از مصاحبه‌ها و در نهایت، شناسایی مدل، از تکنیک تحلیل مضمون استفاده می‌شود.

تحلیل داده‌ها

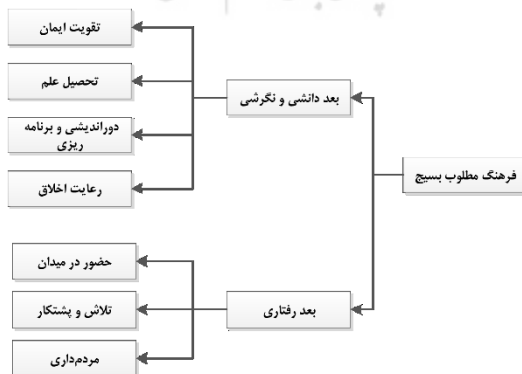
داده‌های این پژوهش، از بررسی ۱۹ سخنرانی و دو پیام مقام معظم رهبری خطاب به بسیجیان به دست آمده است: پس از مکتوب کردن سخنرانی‌های معظم‌له، برای تحلیل آنها از تکنیک تحلیل مضمون استفاده گردید. تحلیل مضمون، در واقع، نوعی استنتاج از داده‌های کیفی است که مبتنی بر واحدهای مضمون نظریه‌سازی است. این راهبرد با یافتن الگو(های) مکنون و پو شیده موجود در داده‌ها، یا بازخوانی تشخیص و دیدگاه محققان درباره داده‌ها تلاش می‌کند یافته‌های تحقیق را بهبود بخشد. وجهه همت این روش، گذار از تمرکز صرف بر مسموعات و کدهای مستخرج از مصاحبه و یافتن مضامین توصیف‌گری است که فهم دقیق‌تری از پدیده‌ها حاصل کند (ساندلوسکی، ۲۰۰۶، ص ۱۴۵).

مضمون، الگویی است که در داده‌ها یافت می‌شود و حداقل به تو صیف و سازماندهی مشاهدات و حداکثر به تفسیر جنبه‌هایی از پدیده می‌پردازد (بویاتریس ۱۹۹۸، ص ۴). (استرلینگ، ۲۰۰۱)، در دسته‌بندی خود از مضمون، سه گونه مضمون پایه، سازمان‌دهنده و فراگیر را شناخته، معتقد است: با تحلیل مضامین، شبکه‌ای از مضامین ایجاد می‌شود و در نهایت، با تحلیل آنها، مفاهیم کلیدی، استخراج و مدل تبیین می‌گردد.

مضمون پایه از سایر مضامین به داده‌ها، نزدیک‌تر است. این مضامین، مستقیماً از داده‌های متنی، استخراج و مبنایی برای سایر مضامین بالا دستی، محسوب می‌شود. طبقه بعدی، مضامین سازمان‌دهنده هستند که مضمون، واسطه است و مضامین پایه را در خوشه‌هایی، طبقه‌بندی و نام‌گذاری می‌کند. در واقع، این مضامین، خوشه‌هایی هستند که مضامین پایه را در سطحی انتزاعی‌تر، دسته‌بندی، تلخیص و نام‌گذاری می‌کند. در نهایت، مضمون فراگیر مطرح می‌شود. این دسته از مضامین، بالاترین سطح مضمون هستند که از طریق تلخیص مجموعه‌ای از مضمون‌های سازمان‌دهنده، بازتولید می‌گردند. آنها بیشترین سطح انتزاع را دارند (مرتضوی و همکاران، ۱۳۹۲).

برای فرایند تحلیل مضمون، پژوهشگران مراحل را معرفی نموده‌اند، که به اختصار عبارتند از: (عابدی جعفری و همکاران، ۱۳۹۰).

گام نخست، آشنا شدن با متن داده‌ها است. در این مرحله، پژوهشگر ضمن استخراج داده‌ها، به خوبی با آنها انس می‌گیرد. گام بعد، ایجاد کدهای اولیه است. پژوهشگر از طریق کدگذاری، به تفکیک متن به بخش‌های کوچک‌تر می‌پردازد و ایده‌های اولیه را از تحلیل داده‌ها می‌نویسد. گام سوم، جست‌وجو و شناخت مضامین است که از بخش‌های کد گذاشته متن مضامین، استخراج می‌شوند. گام چهارم، ترسیم شبکه مضامین است. پژوهشگر در این مرحله، ضمن بررسی همخوانی مضامین با کدهای مستخرج و مرتب نمودن مضامین، به انتخاب مضامین اصلی، سازمان‌دهنده و فراگیر می‌پردازد. وی، سپس به تحلیل شبکه مضامین می‌پردازد. در این مرحله، مضامین، تعریف و نام‌گذاری می‌شود و پژوهشگر به توصیف و توضیح شبکه مضامین می‌پردازد. گام پایانی، مرحله تدوین گزارش است که با تلخیص شبکه مضامین و بیان مختصر و صریح آنها، نمونه‌های جالب از داده‌ها استخراج می‌شود. در ذیل، ابتدا مدل کلی پژوهش و سپس، جدول مضامین آورده می‌شود.



نمودار (۱): مدل مفهومی پژوهش (محقق ساخته)

مضمون فراگیر	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون پایه	داده
تقویت ایمان		اخلاص	پایه اصلی کار بسیجی، اخلاص است. «گمنام»، از جمله تعبیرات امام است: «مکتب شهدان و شهیدان گمنام»
		صفا و خلوص	من به شما عزیزانم عرض کنم که یکی از برجسته‌ترین خصوصیات که ما برای فرد بسیجی قائل هستیم، عبارت است از: صفا و خلوص. اخلاص و معنویت بسیجی و ارتباط با خدا در بسیجی، یک خصوصیت عمده است
		توکل به خدا	توکل به خدای متعال بکنیم. حقیقت قضیه هم همین است؛ حول و فوایه جز آنچه که در اختیار خالق ذوالجلال است، وجود ندارد
		تقویت رابطه با خدا	من از این اجتماع بزرگ شما استفاده می‌کنم و به همه شما و همه کسانی که صدایم را می‌شنوند - یا بعداً خواهند شنید - عرض می‌کنم: عزیزان من! رابطه خودتان را با خدا، هر چه می‌توانید مستحکم‌تر کنید
		اعتماد به خدا	شما زمانی می‌توانید برای خدا کار کنید که روحیه اعتماد به خدا در شما ایجاد شود.
		پایبندی به معارف اسلامی	هر قدر ما از معارف اسلامی دست برداریم، از تلاش و تکاپو دست برداریم ضرر خواهیم کرد و ضربه خواهیم خورد
		ایجاد ایمان راسخ	توصیه اکید می‌کنم به استحکام و عدم سایش اعتقادی و ایمانی و عملی
		داشتن بصیرت	دومین پایه تفکر بسیجی، بصیرت و روشن‌بینی است
		تأکید بر آموزش	اما باید سازماندهی و آموزش و بازآموزی داشته باشد. نباید به آموزشی که طی چند ماه داده می‌شود، اکتفا کرد، بلکه بایستی آن را تکرار نمود
		تعمیق و معارف و فهم از دین	
علم‌آموزی	بسیج باید جلوتر از همه وارد عرصه علم بشود. شما باید بروید و عرصه‌های علمی را، عرصه‌های فناوری را، نوآوری‌های علمی و آفاق شناخته‌نشده علم را تصرف کنید		
تقویت بنیه علمی و فکری و روحی	دانشجوی بسیجی، پیکار فرهنگی و فکری و عقلانی را نیز مانند حضور در میدان‌های جنگ، با تکیه بر هوشمندی و تلاش و توکل به پیش می‌برد		
آگاهی، تعهد، بصیرت	بسیج، عبارت است از تشکیلاتی که در آن، افراد متمرکز و تنها، به یک مجموعه عظیم و منسجم و به یک گروه آگاه، متعهد، بصیر و بینای به مسائل کشور و به نیاز ملت، تبدیل می‌شوند		
رجوع به راهنمایی و توصیه علما و سیره بزرگان (الگوگیری)	بایستی پایه‌های معارف را در دل‌ها تان مستحکم کنید. من توصیه می‌کنم در زمینه مسائل دینی، جوان‌ها از معارف بلندی که جزو بهترین آنها آثار شهید مطهری است.		
غنیمت شمردن فرصت و زمان (مدیریت زمان)	بسیجی، جوانی خود را منتقم می‌شمرد و از لحظه‌های گران‌بهای آن برای خودسازی علمی و فکری و روحی بهره می‌گیرد.		
آسیب‌شناسی ضعف‌ها	رکن دوم کارهای موفق، آسیب‌شناسی و ملاحظه نقص‌هاست برای اینکه ضعف‌ها برطرف شود		
سازماندهی	مسئولان محترم بسیج باید به سازماندهی خیلی اهمیت دهند؛ زیرا اصل قضیه، سازماندهی است و در چارچوب سازماندهی خوب، آموزش و پشتیبانی و تغذیه فکری خوب شکل می‌گیرد.		
داشتن ابتکار و نوآوری	تأکید بر لزوم داشتن ابتکار و نوآوری برای پیش بردن اهداف بسیج		
نظم و پایبندی به قوانین	یک عده‌ای اشتباه می‌کنند؛ خیال می‌کنند بسیجی یعنی کسی که پایند به مقررات نیست، پایند به قوانین نیست، پایند به ضوابط مستقر در جامعه نیست؛ نخیر، این اشتباه است، این خطاست.		
پیش‌بینی و برنامه‌ریزی		پیش‌بینی و برنامه‌ریزی	رکن اول کارهای موفق، پیش‌بینی راه برای پیشرفت است.
		دشمن‌شناسی	در تحلیل‌هایتان همیشه دشمن را لحاظ کنید و بفهمید که دشمن امروز چه کار می‌کند.
		رعایت نظم	بسیج مظهر ارزش‌های فعال و زنده یک جوان مؤمن است؛ یکی‌اش هم انضباط است.
		مسئولیت‌پذیری	بسیجی یعنی اینکه بفهمد کشورش باید مستقل و آزاد باشد... و بخواهد در این راه تلاش کند

بعد از گذراندن فرسنگ بسیج

دوراندیشی و برنامه‌ریزی

رعایت اخلاق	دور ماندن از پلیدی و آلودگی	یکی از کارهایی که دشمن می‌کند این است که این جوانان پاک و پاکیزه و طیب و طاهر ما را دچار آلودگی کند.
	تأکید بر معنا گرایی و دوری از دنیا گرایی	اگر در کارهایی که دیگران از روی دست هم انجام داده‌اند (ساختن نیروهای پاینده به نظام)، تکیه بر ظاهر و برداعا و بر زرق و برق است و از باطن و معنا خبری نیست، در بسیج درست برعکس است.
	بردباری و صبر	اگر بخواهید این بنای رفیع همین طور مستحکم مثل دژ پایداری و استواری در مقابل دشمنان قرار بگیرید، باید این رعایت‌ها را بکنید؛ بردباری نشان بدهید، صبر نشان بدهید، اخلاق نشان بدهید
	رعایت اخلاق	توانایی‌های مجموعه بسیجی را باید بالا برد. الزامات اخلاقی عملی را باید در مجموعه بسیج بالا برد؛ یعنی باید اخلاقیات نیکی اسلامی را پرورش دهیم.
	دوری از حب دنیا	آفت دیگری که می‌تواند بسیج را تحدید کند، ورود در مسابقه زرق و برق زندگی است، نگویند فلانی به دست آورد من هم باید داشته باشم.
	مبارزه با نفس به خصوص غرور	یکی از آفت‌ها در بسیج، غرور است. ما که حالا بسیجی هستیم به دیگران به چشم تحقیر نگاه نکنیم.
	مراقبت از نفس	یک نکته دیگر این است که از آفت‌ها (نفسانی) نسبت به خودمان پرهیز کنیم.
	دوری از مادیات و پرهیز از گرفتار شدن در زرق و برق دنیا	بسیج نه به پول وابسته است، نه به عنوان و جاه و جلال وابسته است
	رعایت اخلاق	من دعوت می‌کنم بسیجیان عزیز را به اخلاق . اخلاق یعنی چه؟ یعنی حلم و بردباری، صبر و مقاومت، صدق و صفا، شجاعت و فداکاری، طهارت و پاکدامنی
	حضور در میدان (ساختن کشور)	موضع فعال و تأثیرگذار در برابر محیط به جای متفعل بودن
جبران عقب‌ماندگی‌ها		شما باید با نیروی خود، با اراده خود، با دانش خود و با ایمان خود، عقب‌ماندگی‌های چنددهه ساله دوران قبل از انقلاب را جبران کنید.
حضور در میدان		بسیج، یعنی حضور بهترین و با نشاطترین و باایمان‌ترین نیروهای عظیم ملت در میدان‌هایی که برای منافع ملی و برای اهداف بالا، کشورشان به آنها نیاز دارد.
ساختن کشور		عزیزان من! کشور مال شماس؛ کشور متعلق به نسل جوان است؛ شما باید این کشور را بسازید؛ شما باید پایه‌های مجد و عظمتی را که این انقلاب و دست توانای معمار انقلاب بنا گذاشته است، حفظ کنید و بالا ببرید؛
پا در رکاب بودن		جمعی از بهترین و مؤمن‌ترین مردم در هر عرصه‌ای که کشور و نظام به آن احتیاج دارد، بی‌محابا وارد شوند، همه‌ی توان خودشان را کف دست بگیرند، بیاورند توی میدان
استقلال‌طلبی و آزادی‌خواهی		بسیج یعنی اینکه بدانند و بفهمند که کشورش باید مستقل و آزاد باشد و بخواهد که در این راه تلاش کند
آمادگی دائمی		بسیجی، هر یک از احاد ملت است که در هر جایی که به حضور او نیاز هست، آماده باشد.
جان بر کف بودن		بسیج تعریف مشخصی دارد: احاد مردمی، که با هدف والای الهی و با روحیه خستگی‌ناپذیر، وسط میدان، هر جایی که لازم باشد حضور پیدا می‌کنند، استعداد خودشان را بروز می‌دهند، آنچه دارند در صحنه می‌گذارند، و از خطرات این راه هم نمی‌ترسند؛ یعنی جانشان را کف دست گرفته‌اند.
پا در رکاب بودن		آمادگی، کمر بستگی، پایه‌رکاب بودن؛ این هم یکی از شرایط لازم است و توصیه‌های لازمی است که ما به برادران و خواهران بسیجی باید بکنیم.

بعد رفتاری فرهنگ بسیج

تلاش و پشتکار

هر چه می‌توانید کیفیت خودتان را بالا ببرید تا بتوانید بر روی فضای عمومی جامعه اثر بگذارید و جوان‌های بیشتر و مجموعه‌های بیشتری را به آن مرکزیت اصولی و آرمانی نزدیک کنید.	تأثیرگذاری بر محیط	
پرهیز از تنبلی و احساس خستگی در خدمت کردن به مردم	پرهیز از تنبلی	
بسیجی بودن، به میدان آوردن همه توانایی‌های خود در راه آرمان‌های نظام اسلامی است.	تلاش در راه آرمان‌ها	
یک بسیجی، آن کسی است که مقدرات و امکان خود را در راه هدف‌های عظیم این ملت به میدان می‌آورد.	تلاش مجاهدانه برای تحقق اهداف	
عزیزان من! آنچه مهم است، این است که همه آحاد ملت، در پای انجام تکلیف آماده باشند.	انجام تکلیف	
بسیج، چیزی جدای از مردم نیست.	مردمی بودن	مردم‌داری
بسیج مثل انقلاب، مردمی بود و مردمی است.	مردمی بودن	
نقل داستانی از جناب مالک‌اشتر در مورد دلسوزی نسبت به مردم	دلسوزی نسبت به مردم	
شما بسیجی‌ها باید به گونه‌ای رفتار کنید که احترام و محبت مردم جلب شود. شما باید نمونه‌ی اخلاقی و تواضع و مهربانی و رعایت مقررات باشید.	مردم‌داری و رعایت اخلاق	
رفتار بسیجیان با آحاد مردم که خیلی‌هاشان به معنای واقعی بسیجی هستند، باید به گونه‌ای باشد که آنها بگویند: اینها پرورش یافتگان نظام اسلامی هستند	رفتار مبتنی بر مبانی اسلام با مردم	

جدول (۱): ابعاد مدل فرهنگی بسیج برگرفته از بیانات مقام معظم رهبری (محقق ساخته)

بیانات معظم‌له پیرامون فرهنگ مطلوب، مد نظر ایشان در مورد بسیج را می‌توان ذیل هفت مضمون سازمان‌دهنده و دو مضمون فراگیر دسته‌بندی نمود. مضامین سازمان‌دهنده شامل پایبندی به معارف اسلامی (تقویت ایمان)، مردم‌داری، تحصیل علم، تلاش و پشتکار، دوراندیشی و برنامه‌ریزی، حضور در میدان و رعایت اخلاق می‌گردد. مضامین فراگیر نیز در قالب نکات معطوف به دانش - نگرش و رفتار تقسیم‌بندی گردید؛ چرا که رهنمودهای ایشان، از یک جنس نبود و به اقتضای نیازها و اهداف و شرایط مختلف، بیانات مقتضای حال مطرح می‌گردید. از این رو، برخی تو صیه‌ها ناظر به مسائل رفتاری و آنچه که در عرصه عمل باید رخ دهد و برخی نیز ناظر به تغییر و تحولات فکری و ارتقای اندیشه بود.

تقویت ایمان و پایبندی به معارف اسلامی، یکی از مضامین برجسته در بیانات معظم‌له است. ایشان در سخنرانی در جمع بسیجیان (۸۶/۸/۹) می‌فرمایند: «هر قدر ما از معارف اسلامی دست برداریم، از تلاش و تکاپو دست برداریم، ضرر خواهیم کرد و ضربه خواهیم خورد». همچنین، ایشان در دیدار بسیجیان استان کرمانشاه (۹۰/۷/۲۲) می‌فرمایند: «پایه اصلی کار بسیجی، اخلاص است». «گمنام»، از جمله تعبیرات امام است: «مکتب شاهدان و شهیدان گمنام». گمنام، یعنی دنبال نام و نشان نبودن. گفت: برای خدا کار کردن، که این ناشی است از روحیه اعتماد به خدا است». بیان این دست مطالب از معظم‌له، که عمدتاً در شروع هر دیدار هم مطرح می‌شود، خود حاکی از دغدغه ایشان به مد نظر قرار دادن موضوع تقویت ایمان در بین اعضای نهاد بسیج است.

مردم‌داری در بیانات حضرت علی علیه السلام، به‌عنوان یکی از معیارهای اصلی تصمیم‌گیری قرار دارد. همان‌گونه که حضرت در نامه ۵۳ عامه مردم را «ستون‌های استوار دین» می‌نامد و از مالک‌اشتر می‌خواهد

که در پی کسب خشنودی آنها باشد. به همین ترتیب، در بیانات مقام معظم رهبری، هم مردم‌داری از کلید واژه‌های مهم به شمار می‌آید. ایشان بیانات در مراسم بیعت بسیجیان نمونه کشور (۶/۴/۶۷) می‌فرمایند: «شما بسیجی‌ها باید به گونه‌ای رفتار کنید که احترام و محبت مردم جلب شود. شما باید نمونه اخلاق و تواضع و مهربانی و رعایت مقررات باشید». وجود مثال‌هایی زیادی از این دست، در بیانات معظم‌له بیانگر اهمیت جایگاه و رضایت مردم در فرهنگ مناسب مد نظر ایشان می‌باشد.

تحصیل علم و تقویت بنیه علمی، از نکات مدنظر مقام معظم رهبری خطاب به بسیجیان می‌باشد که مطرح کردن این دغدغه در مجامعی غیر از مجامع حوزوی و دانشگاهی، خود نشان از اهمیت این موضوع در نزد معظم‌له دارد. «بسیج باید جلوتر از همه وارد عرصه علم بشود. شما باید بروید و عرصه‌های علمی را، عرصه‌های فناوری را، نوآوری‌های علمی و آفاق شناخته نشده علم را تصرف کنید». ایشان، تو صیه‌هایی این چنینی را در دیدار اعضای بسیج دانشجویی دانشگاه‌ها (۸۶/۲/۳۱) و دیدارهای مشابه مطرح نموده‌اند که بیانگر جایگاه علم و پیشرفت علمی در منظومه فکری ایشان می‌باشد. همچنین، در تذکری به مسئولان می‌فرمایند: «مسئولان کشور بدانند در سیاست‌های کلان و سیاست‌های اجرایی باید پیشرفت و رشد علمی کشور، برنامه قطعی و حتمی به حساب بیاید و ملاحظه شود». بیان این مطلب در بین نخبگان جوان و در عین حال، تأکید ایشان به اینکه بسیج باید جلوتر از سایر افراد وارد عرصه‌های علم گردد، نشان‌دهنده این مطلب است که ایشان در کنار توقعی که از اقدار علمی کشور برای توسعه و رشد علم دارند، توقع ویژه‌ای نیز در این زمینه از بسیجیان دارند. از این رو، تقویت بنیه علمی یکی از مؤلفه‌های خاص در مدل فرهنگی بسیج می‌باشد.

تلاش و پشتکار، دوراندیشی و برنامه‌ریزی، ساختن کشور و رعایت اخلاق، از مؤلفه‌های دیگر این مدل می‌باشد که مکرراً در بیانات مقام معظم رهبری بر آن تأکید شده است. در ذیل، به‌طور اختصار و به‌منظور جلوگیری از طولانی شده بحث، نمونه‌هایی از بیانات ایشان در مورد چهار مؤلفه آخر آورده شده است.

«بسیجی بودن، به میدان آوردن همه توانایی‌های خود در راه آرمان‌های نظام اسلامی است...». «در همه حرکت‌های موفق، دو کار لازم است: یک کار، پیش‌بینی‌های راه برای پیشرفت؛ کار دوم، ملاحظه نقص‌ها و آفت‌زدائی‌ها و شناخت آسیب‌ها، برای اینکه ضعف‌ها برطرف شود» «بسیج نه به پول وابسته است، نه به عنوان و جاه و جلال وابسته است، نه به دستور از بالا وابسته است. معیار بسیج، بصیرت است و ایمان. ایمان از دل او می‌جوشد، او را به کار وادار می‌کند؛ بصیرت هم به او تفهیم می‌کند که چگونه حرکت کند، معیارها را چگونه تشخیص بدهد، راه را چگونه طی کند. این معنای بسیجی است».

همه این هفت مضمون تشریح شده، خود در دل دو مضمون فراگیر قرار می‌گیرند. در واقع، همه تئوری‌های جداگانه‌ای که معظم‌له در دیدارهای مختلف با این قشر داشته‌اند، برای ساختن از سانی دارای دانش، نگرش و رفتار بسیجی به صورت توأمان است؛ زیرا داشتن رفتاری پایدار در عرصه عمل، نیازمند پشتوانه فکری و نگرشی صحیح و پایدار است. در غیر این صورت، رفتار ظاهر شده تحت تاثیر متغییری خارجی است که با از بین رفتن متغییر خارجی، رفتار ناشی از آن نیز پایدار نخواهد ماند. از این رو، رسیدن به انسانی‌تر از جامعه اسلامی، مستلزم تکامل هر دو بعد دانشی و نگرشی به همراه بعد رفتاری است.

بحث و نتیجه‌گیری

آنچه از بررسی تاریخچه بسیج مستضعفان و اهداف آن نهاد آشکار می‌گردد، پیوند نزدیک آن با اهداف و چشم‌اندازهای نظام و به تبع آن، سفارشات و منویات مقام معظم رهبری است. از این رو، بدیهی است که در راستای تحقق این اهداف، آگاهی هرچه بیشتر از نظام فکری مقام معظم رهبری و فهم مناسب از گفتمان مدنظر ایشان ضرورت پیدا می‌کند. از سوی دیگر، مقام معظم رهبری در بین اقشار مختلف مردم جایگاه ویژه‌ای برای نهاد بسیج قائل است. از این رو، ایشان به ترسیم ابعاد مختلف فرهنگ بسیج در دیدارهای خود با این نهاد، اعم از دیدارها و سخنرانی‌ها و پیام‌های مربوط به همایش‌ها و... پرداخته‌اند تا از یک سو، شکل‌گیری این فرهنگ موجب انسجام بیشتر در بین اعضای آن و از سوی دیگر، مثمرتر برای جامعه و ملت باشد.

از این رو، لزوم شناسایی ابعاد مدنظر فرهنگ مطلوب بسیج، از دید ایشان اهمیت پیدا می‌کند. آنچه که در این پژوهش مشخص گردید، پیچیده بودن نگاه ایشان به این نهاد است. در نتیجه، تئوری‌های ایشان به‌طور کلی در دو سطح عمل و نظر (دانشی - نگرشی) تقسیم‌بندی گردید. یک بسیجی مطلوب از دید فرهنگی، باید توأمان خصیصه‌هایی از جنس دانش و اندیشه مناسب و همچنین، رفتار مناسبی داشته باشد. خصیصه‌هایی همچون تقویت ایمان، تحصیل علم، دوران‌دیشی و برنامه‌ریزی و توجه به مسائل اخلاقی، ویژگی‌هایی هستند که از نظر دانشی و نگرشی، برای یک بسیجی مطلوب در بیانات ایشان نمود داشت. خصیصه‌هایی نیز مانند حضور در میدان‌هایی که برای تقویت و رشد انقلاب نیاز است و تلاش و پشتکار در این عرصه و همچنین، تکریم مردم در عرصه، ویژگی‌هایی هستند که از نظر رفتاری برای یک بسیجی مطلوب در بیانات ایشان مورد تأکید قرار گرفته است. از این رو، بر اساس نتیجه این پژوهش، با تلفیق این دو بعد کلی، در یک فرد بسیجی، فرهنگ مطلوب بسیج محقق می‌شود.

منابع

- ادیب، یوسف و همکاران، ۱۳۹۱، «نقش بسیجیان و پایگاه‌های بسیج در اشاعه فرهنگ اقتصاد مقاومتی»، مهندسی فرهنگی، ج ۷ و ۷۳-۷۴، ص ۷۲-۹۸.
- ب: سخنرانی‌های مقام معظم رهبری برگرفته از سایت <http://farsi.khamenei.ir>
- بیانات در جمع بسیجیان حاضر در اردوی فرهنگی رزمی یاران امام علی علیه السلام ۷۹/۷/۲۹
- بیانات در جمع بسیجیان، ۸۷/۹/۴
- بیانات در جمع بسیجیان، ۸۶/۸/۹
- بیانات در جمع نیروهای بسیجی شرکت کننده در اردوی رزمی فرهنگی علویون، ۸۰/۸/۲۱
- بیانات در دیدار اساتید و دانشجویان دانشگاه امام صادق علیه السلام ۸۴/۱۰/۲۹
- بیانات در دیدار اعضای بسیج دانشجویی دانشگاه‌ها، ۸۶/۲/۳۱
- بیانات در دیدار اعضای مجمع عالی بسیج مستضعفین، ۹۳/۹/۶
- بیانات در دیدار بسیجیان استان فارس، ۸۷/۲/۱۴
- بیانات در دیدار بسیجیان استان کرمانشاه، ۹۰/۷/۲۲
- بیانات در دیدار پنجاه هزار فرمانده بسیج سراسر کشور، ۹۲/۸/۲۹
- بیانات در دیدار جمعی از بسیجیان و فعالان طرح «صالحین»، ۹۱/۹/۱
- بیانات در دیدار جمعی از بسیجیان، ۷۲/۸/۳۰
- بیانات در دیدار جمعی از بسیجیان، ۷۵/۸/۳۰
- بیانات در دیدار جمعی از بسیجیان، ۷۶/۹/۵
- بیانات در دیدار فرماندهان گردان‌های بسیج ۹۴/۹/۴
- بیانات در دیدار فرماندهان نیروی مقاومت بسیج، ۶۹/۹/۱
- بیانات در دیدار گردان‌های نمونه عاشورا و الزهراء بسیج، ۸۶/۹/۵
- بیانات در دیدار هزاران نفر از بسیجیان در سالروز شهادت امام صادق، ۸۴/۹/۷
- بیانات در مراسم بیعت بسیجیان نمونه‌ی کشور، ۶۷/۴/۶
- پیام به پنجمین گردهمایی بسیج دانشجویی، ۷۷/۷/۱۴
- پیام به همایش مسئولین بسیج دانشگاهی کشور، ۸۵/۶/۱
- حسینی آهنگر، محمدرضا و بزمشایی، حمید، ۱۳۸۸، «به‌کارگیری راهبرد فوق فن‌آوری نرم»، *مطالعات بسیج*، ش ۱۲، ص

خزایی، علی اکبر، ۱۳۸۷، «تهدید نرم، خاستگاه‌ها، کارکردها و راه‌های مقابله، با تأکید بر نقش بسیج»، *خلیج فارس و امنیت*، ص ۹۲-۷۳.

زارعی متین، حسن، ۱۳۹۳، *مدیریت رفتار سازمانی پیشرفته*، تهران، آگاه.

شیرین، علی، ۱۳۸۸، «رسانه بسیج و بسیج رسانه‌ها»، *امید انقلاب*، ش ۴۰۳، ص ۵۷-۴۰.

صالحی امیری، و همکاران، ۱۳۹۲، *مبانی سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی فرهنگی*، تهران، مرکز تحقیقات استراتژیک.

عابدی جعفری، و همکاران، ۱۳۹۰، «تحلیل مضمون و شبکه مضامین: روشی ساده و کارآمد برای تبیین الگوهای

موجود در داده‌های کیفی»، *اندیشه مدیریت راهبردی*، سال پنجم، ش ۲، ص ۱۹۸-۱۵۱.

کلههر، رضا، ۱۳۸۷، «نهضت‌های بسیجی و بسیج نهضت‌ها با تأکید بر فرهنگ استراتژیک حضرت امام خمینی»،

مطالعات بسیج، س ۱۱، ش ۴۰، ص ۵-۲۴.

کیکاجوری، کیانوش، ۱۳۸۹، «نقش بسیج در مقابله با جنگ نرم»، *پیام انقلاب*، ش ۴۱، ص ۳۳-۱۸.

گل وردی، مهدی، ۱۳۹۳، *شنا سایی عوامل مدیریتی مؤثر بر جانشین‌پروری*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد. تهران، پردیس

فارابی دانشگاه تهران.

مرتضوی، سعید، و همکاران، ۱۳۹۲، «شناخت محتوای قرارداد روان‌شناختی در اعضای هیأت علمی (مورد مطالعه:

دانشگاه فردوسی مشهد)»، *اندیشه مدیریت راهبردی*، سال هفتم، ش ۲، ص ۱۲۲-۹۹.

مکارم شیرازی، ناصر، ۱۳۶۸، *مدیریت و فرماندهی در اسلام*، قم، نشر هدف.

Attride-Stirling, J., 2001., Thematic networks: an analytic tool for qualitative research. *Qualitative research*, 1(۳), ۳۸۵-۴۰۵.

Boyatzis, R. E., 1998., *Transforming qualitative information: Thematic analysis and code development*. Sage.

Sandelowski, M., & Barroso, J., 2006., *Handbook for synthesizing qualitative research*. Springer Publishing Company.